

ANTALFFY GYULA

„OTT AGGTELEK CSUDÁI VONZANAK...”

1

A Bükk háta mögött, a Sajó széles völgymedencéjétől északra erdőfedte, hullámos fennsík terül el, az Aggteleki-hegység, túl rajta pedig alacsony halomvidék fut a Hernádig, a Cserehát. Ez a két kistáj háromszögalakban ékelődik be az Északi-középhegység két szélső tagja, a Bükk és a Zempléni-hegység közé. A Cserehát völgyektől felszeletelt, hepehupás tája nem sok változatosságot nyújtó dombvidék, erdőségei jórészt már elpusztultak, a dombháton mezőgazdasági művelés folyik, s a völgyekben sok kis falu sorakozik egymás mellett, folyton fogyó lakossággal. Annál érdekesebb, különlegesebb és regényesebb a Sajó és a Bodva között elterülő Aggteleki-hegység. Nem magassága, vagy felszíni képezetnek valami szokatlan tájszépségei miatt – hiszen legkiemelkedőbb pontja is alig haladja meg a 600 métert, s az alacsony hegyhullámokat ritkás, selejtes erők fedik –, hanem azért, mert szürkésfehér mészkőteste a legszebb karsztjelenségek gazdag gyűjtőhelye, mélye pedig Európa legnagyobb cseppkőbarlang-rendszerét rejt magában.

Ha a Bükkből lépünk át az Aggteleki-hegységbe, a Sajó bal partján erdőfoltoktól tarkított, szántóföldekkel sávozott dombhátak egyhangú sora vezet észak felé. Ez még a fedett karszt, a mészkőtakaró itt a mélyre süllyedt, s fiatal üledékes kőzetek takarják el, melyeken vékony termőtalaj alakult ki. A falvak sűrűn követik egymást, s mindjárt elsőnek Kelemért érjük, ahol a szabadságharc leverését követő években Tompa Mihály lelkeszkedett, írta virágregéit, vigasztalta allegorikus költeményeivel a gyászoló nemzetet. A keleméri ódon paplak tornácáról pillanatfelvételszerű élességgel villantja elénk az egyre távolodó Sajó-völgy képét:

*Tűnődve nézek a tájon végig-végig;
Távol halmok s hegyek láncolatja kéklík,
S imen rajta zölden,
A szép Sajó völgye nyájas nyílt arcával
Tárul ki előttem.*

*Folydogál a Sajó, folydogál árkában,
Zaj nélkül, mint aki nem mer járni bátran,
Olyan lassú s fáradt . . .
Igaz, hogy már vértől és könnyhullatástól
Eleget megáradt . . .*

A cenzúra elől a visszafordított Kelemér névből formált Rém Elek álnév alá rejtőző költő írói és emberi magatartásával egyaránt a nehéz idők elviselésére buzdított, s a kibújdosás egyszerűbb módját választókat szállóigévé vált sorával intette: „*Szívet cseréljen az, ki hazát cserél.*” Az egykori paplak szomszédságában létesített kicsiny emlékműzeumban kéziratok, képek, használati tárgyak idézik fel a költőt és a kort, mikor „képes beszéddel” kényszerült küzdeni a cenzúrával, mely „*az ész vértanúsága, a hazafiság kinpadja*” – miként egyik kiállított levelében olvashatjuk.

Az irodalomtörténet mellett a természettudományok annalesei is számontartják Kelemért. Két tőzegmoha-lápjá, a Kis- és a Nagy-Mohos kiemelkedő tudományos becsű ritkaság. A jégkorszak néhány különleges ereklye-növényét őrzik. Ezüsthűz bokrok nádassal kevert bozótja szegélyezi a két kis lápi tavat, láthatatlan vízü felületüket teljesen beszövi a vastag tőzegmoha-szőnyeg, mely csendes hullámzó ringásba kezd az ember lába alatt. A vörhenyesen zöld vízinövényzet zsombékos szövetéből karcú fehér lápi nyírek kecses csoportjai szökellnek elő.

Hegycsuszamlások formálták ki az utolsó jégkorszak legvégén a két kis lápfolt lefolyástalan medencéjét; tíz-tizenkétezer év óta gyúlik bennük a környező hegyoldalakról lefutó csapadékvíz, s az azóta vastagodó tőzegmoha rétegek átmentettek a mának néhány különleges, jégkorszaki növényritkaságot. A két Mohos-tó most is csaknem olyan őseredeti állapotban van, mint keletkezésekor; hazánkban egyedül bennük él a havasok és a sarkkörü tájak jellegzetes sásféléje, a hüvelyes gypajúsás, de jégkorszaki maradványnövény a ráncos kicsiny levelű fülesfűz, meg a tarajos pajzsika is. A mohalápok az Aggteleki-hegység erdőségeinek fejlődéstörténetét és messzi korok éghajlatának változásait is hűen és jól leolvashatóan rögzítették. A Mohosok tőzeganyaga a jégkorszak végétől napjainkig őrzi a környező fák toba hullott virágporának egymás fölé rakódott és kitűnően konzerválódott rétegeit, melyek megbízható vallomást tesznek az egymást követő évezredek vegetációjáról és éghajlati viszonyairól. Letűnt korok elsüllyedt világáról vall így a keleméri két tőzegmoha lápos.

Az alacsony hegyvidéket ma cseres-tölgyesek fedik a tetőkön, az oldalakat pedig ferdén elnyúló szántóföldek. A kiirtott erdők helyén a pikkelyes levelű csarab törpe cserjéi keverednek borókás nyíresekkel. A mészkövet befedő vékony és sovány talajtakarón szegényes mezőgazdaság küszködik. A tápanyagokban sovány s az erózió pusztításának erősen kitett domboldalakon az országos átlagnál alacsonyabb termést takarít be a parasztság. Talajvédelemmel és talajjavítással is csak a földterület egy részét lehet jó termővé tenni, a többit erdősíteni szándékoznak. A szelídebb déli lankák kínálva kínálóznak nagyüzemi gyümölcsösök telepítésére. A mezőgazdálkodás nehézségei s a borsodi iparvidék erőteljes szívóhatása következtében nagy az elvándorlás a Sajó és a Hernád közti területről. A fogyó népességű falvak jórészt patak menti települések, hosszú szalagtelkekkel, tornácos kőházakkal, védfallal övezett templomokkal. Különösen a Bódva menti községek majd mind Árpád-kori települések; kicsiny román és gót egyházak emlékeztetnek bennük az első magyar századokra. Értékes, féltett műemlékünk *Rudabánya* csúcsíves temploma, megkapó szépségű festett, kazettás mennyezetével, *Szalonna* középkori falfestményekkel ékes, gótikus szentélyű, de román lőrés-ablakos temploma, *Szendró* galériás harangtornya, s a XIII. századból való faragott kővekből rakott, fagalériás tor-

nyú *bolvai* templom. Ez utóbbi a táj legrégibb építészeti emléke, 1203-ból már említés történik róla, hajdan egybeépült azzal a rég elpusztult bencés kolostorral, melyben a legbecesebb magyar nyelvemlék, a *Halotti beszéd* született. A mohos tornyok és haranglábak csücsán kakas és csillag, de a torony sok helyen külön épült a templomtól, Aggteleken többszáz méterre tőle. A fehér falú kálvinista templomok színpompás famennyezei, a temetők tulipándíszes kőpjafái, a népi famunka szép hagyományait őrző haranglábak s a régi falusi házak klasszikus és paraszti díszítő-elemekben gazdag oromfalai a felvidéki ihletésű népművészet remek alkotásai. A táj hangulati elemeit ezek az ősi falvak adják.

A fedettkarszt Aggteleknél végződik; itt egyszerre előbújik a föld alól a csupasz fehér mészkő. Meredek töréses perem, függőlegesen leszakadó hatalmas sziklafal jelzi a mészkőplató szegélyét, a magyar karsztvidék határvonalát. Itt kezdődik a tulajdonképpeni Aggteleki-hegység, a világ egyik legszebb és legértékesebb természetvédelmi területe. Felépítő anyaga a kétszázmillió éves középkori mészkő, a triász-tenger nagy vastagságú, megkövesedett üledéke, melyet a kéregmozgások összegyűrték, összetörték s a felszínpusztító erők letarolták, úgy hogy az egykori sima tábla kisebb-nagyobb fennsíkdarabokra hullott szét. Ezen a szétszakadozott mészkőtakarón indult meg évmilliókkal ezelőtt a karsztosodás: a csapadékvíz a levegőből elnyelt szénsav segítségével oldani kezdte a mészkövet, s mind a felszínen, mind a hegyek mélyén a legjellegzetesebb karsztos formákat, a legszebb karsztűneményeket hozta létre.

Az egész terület felszíne köves, szakadékos, sziklabarázdákkal, repedésekkel szagga-tott. A silány fűtakaró alól éles peremű vagy legömbölyödött, simafalú kőtuskók, körögök, kisebb-nagyobb szirtecskék emelkednek ki, s a fennsíkot bordásan felbarázdálttá teszik. A völgyekben, a hegyoldalakon tölcérszerű, teknőformájú beszakadások, töbrök, dolinák sorakoznak. Másutt függőleges falú aknák, rendkívül mély kürtők, zsombolyok, víznyelők ereszkednek le a mélységbe. A lefolyástalan katlanokban, a berogyásos mélyedésekben kerekded dolina-tavak tükre csillog, vörösesen a fenék vasas málladékatól. Egészbenvéve a táj mégsem teljesen kopár, hanem úgynevezett „zöld karszt” jellegű. A lapos hegyhullámokon, gömbölyű sziklahátakon és gidres-gödrös fennsíkokon ritkás erdők gyérfüves legelőkkel váltakoznak. Az aggteleki fennsík nem annyira sivár, mint a doberdói karszt, bár a Baradlatető és a Szőlőhegynek az aggteleki tóra ereszkedő lejtője csaknem teljesen csupasz. A növényzetnélküli, kimart repedésekkel barázdált fehér szikla-mezőt találóan nevezi a nép ördögszántásnak.

A csapadékvíz a mészkőfennsík hajszálvékony résein, apró likacsain, repedésein át a mélybe szívárog, a felszíni vízfolyások tágas hasadékokon, öblös víznyelőkön aláereszkednek, s mint föld alatti patakok futnak tovább. A hegyek belsejében rohanó vizek oldó és vájó munkája hatalmas üregeket, helyenként óriási termékké táguló folyosókat hozott létre, s kialakította a nagyszerű barlangjáratokat, melyek tulajdonképpen bebörtözött patak völgyek, a felszíni vízfolyások medrének föld alatti folytatásai. Így jött létre a világhírű *Baradla* is, amely huszonkét kilométer hosszú járataival egymagában is óriás volt, a szomszédságában napjainkban feltárt újabb hatalmas barlangokkal pedig a világ egyik legnagyobb cseppkő-barlang-rendszerének lett a középpontja.

Az öreg Baradla aggteleki bejáratánál *Petőfi Sándor* emléktáblájára esik először a tekintetünk, de máris *Tompa Mihály* vezet tovább:

Ott Aggtelek csudái vonzanak,
Melynek barlangja lenn a föld alatt
A szomszéd Torna határába fut.
S míg rejtekén bolyongnak lábaid:
Lelked mély gondolatba téved el. –
Regényes völgyek s emlékezetes
Romokkal messze-látó bérceim,
Tar szikla, zöld mező, erdő s patak,
Rom és patak környékén ősrégék
Szólnak lelkedhez mindenütt . . .

A költők később sem hagynak el. Az aggteleki barlang bejárata fölött hajmeresztően fel-szökő sziklafalat *Csokonai Vitéz Mihály* 1801. évi látogatásakor prózában is nagy megjelenítő erővel írta le édesanyjához intézett levelében: „A barlang szája esik egy 27 ölnyi mieraék kősziklának alján, mely kőszikla felitől fogva az aljáig úgy áll, mint egy egyenes kőfal, és magosságát lehet kétannynak gondolni, mint a veres torony. Rémitő dolog csak felnézni is a tetejére, melyen a látás a felhőkkel látszik határozódni. Az alján lévő lyukba gugyorodva kell bemenni, és ez az alacsony de széles torkolat mintegy fél fertaiyóráig tart, mikor az ember a valóságos barlangba bójut, melynek boltozataihoz képest a nagytemplom magassága és tágassága nem is hasonlítható. A kővek úgy csüggenek alá az ember feje fölött, mintha mindjárt nyakába szakadnának, a hang rémitő módon zeng e tágas öbölben . . .”

Ezt a bejáratot használta már a kőkor embere is, jó hétezer évvel ezelőtt. A biztos menhelyet nyújtó barlang termeiben építette fel karókra állított, ágakból font falú kunyhóit; a sárga agyagba szúrt cölöpök üregei és elmállott maradványai megőrizték kezdetleges hajlékainak nyomát. Csoportosan tanyáztak a sötét boltozatok alatt, máglya-tűznél készítették csont- és kőszerszámaikat, vadászeszközeiket, ide vonszolták be a zsákmányul ejtett ősmédvét, taránszarvast és vaddisznót, itt tartották házasított állataikat. A Baradla több terméből is előkerültek használati tárgyaik és fegyvereik: medvecsontból készült lándzsavégek, nyílhegyek, csiszolt kőbalták, vésők, halfog-fűrészek és igen sok égetett agyagból készült edénycserép. Ezek sajátos rajzelemekkel díszített, gazdag ornamentikájú, gömbölyded csészék és korsók Európa hasonlókorú kerámia termékei között a legszebbek, s az úgynevezett „bükki kultúra” legszámottevőbb értékei. A csiszolt kőkorszak barlanglakó emberének fejlett szépepzékéről, művészi képzelőerejéről tanúskodnak. Lakta a Baradlát a kora-vaskor embere is; durva kődarabokból összerakott tűzhelye ma is látható a Denevér-teremben; bronztüi, vaskései, aranyékszerei pedig a múzeumi tárlókon. Ide is temetkeztek a barlang mélyére, szabályosan rendezett sorokban, arccal lefelé fordulva, hasuk alá húzott térdel, zsugorított módon.

Nyaktörő utakon járt ki s be a barlanglakó őskori ember, de hiszen még másfél évszázaddal ezelőtt is hajmeresztő közlekedési élményekről számol be *Csokonai*: „Négy vagy öt helyen négykézláb másztunk, néhol mint a rák hátrafelé, néhol pedig éppen hason, úgy, hogy hátunkat korholta a felettünk függő kőszikla. Másutt egy kőről más kőre vadkecske módjára ugráltunk; néhol egy hegyes kővön állván vagy fogódzván, úgy tettett, mintha a fáklya világánál két felől a pokol mélységébe néztünk volna alá . . .”

Ma betonjárdák, lépcsők, korlátok, hidak és reflektorok kényelmes sétává teszik a barlangjárást, de a természet csodálatra méltó föld alatti műhelyében most is ugyanaz a megilletődéssel teli ámulat fog el, mint amely a régibb korok emberét lenyűgözte. S a ma költője – Nagy István – is csak kérdéseket tud dadogni a magyar Hádész titokzatos mélyén, a rejtelmes útvesztők, alvilági patakok, félelmetes köszörnyetegek, csodálynok honában:

*Ha nem élne a Charon-szenvedély?
Ki tudta, mi a legfenségesebb?
A kő-panoptikum az alvilágban,
A konokság, ahogy épít a csepp?
Vagy hogy e Hades föld-titok maradna,
A tünde Tartarosba hogy leszálltam,
Vagy legcsodásabb tán e szó: Baradla,
Ahogy barlangi mély hangon zenél?*

Az ország és a világ minden részéből érkező látogatók százas csoportjai járkák végig naponta a Baradla roppant csarnokait, folyosóinak labirintusait, s csodálják a villanyfényben úszó mesészerű cseppkő-alakzatokat. Libasorban haladnak a föld alatti patakok mentén, mérhetetlen sziklaboltozatok alatt, vaskos cseppkő-törzsek erdejében, hol lépten-nyomon csillogó köcsodák, szivárványos tündöklésű hófehér, sárgás meg narancsvörös cseppkőcsapok, függönyök, oszlopok, kővédermedt zuhatagok, bizarr cseppkő-fantomok nyűgözik le az alvilágjárót. A függő és álló cseppkővek forma- és szingazdag-sága leírhatatlan. Minden lépésnél, minden fordulónál más és más alakzatok jönnek elénk, egyre újabb és újabb szépség-elemekben gazdagon. A legmegragadóbb cseppkő-alakzatokat a mesevilágból, az antik mitológiából és a történelemből vett elnevezésekkel ruházták fel, hogy segítsék a képzelet szárnyalását, de a fantázia alig tudja követni a látnivalókat. Jól érezte ezt már 1831-ben Vass Imre, a Baradla jelentős részének felfedezője és leírója is: „...hasztalan iparkodám – vallja – ezen üregnek akár bájoló kellemes, akár borzasztó tájékait leírni, mind csak unalmas szószaporítás lenne az erőtlen s tompa hang, hideg mint a festett láng. Annak ottlétel kívántatik, látás és a környülállásoknak tapasztalása, hogy az ember látásának kellemes vagy kedvetlen behatásait érzhesse. Hasonlóan minden rajz vagy festés, érzéketlen ecsetnek mázolósa lenne az, hiszen minden mozdulat, minden fordulat más más képet mutat, melyet a toll s elme követni nem képes...”

„Ottlétel kívántatik” – másképp nem lehet képet alkotni a Baradláról. A rejtelmes szépségű, borzongató leheletű alvilágról, hol a barlangi termék és folyosók magasságba vesző boltozatain s a talajon ezerszámra sorakoznak az álló meg a függő cseppkővek és az összenövésükből született cseppkő-oszlopok. A meredek oldalfalakat szivárványszínekben ragyogó kéregcseppkő fedi, a mennyezet hasadékaiból gazdagon redőzött cseppkő-függönyök csüngnek alá s a talaj mélyedéseinek kisebb-nagyobb cseppkő-medencéiben kristálytisztá hűs vizek csillognak. Az óriás méretű szilakupolák alatt az áttetsző színekben játszó gyémántos figurák sziporkázva tündökölnek a reflektorok fényében, s az alkotó természet nagyságától lenyűgözve, döbbenten áll meg az ember a világ legnagyobb cseppkőkolosszusa, a huszonöt méter magas Csillagvizsgáló 991 000 kilogram súlyú roppant oszlopa előtt.

Hogyan születik a cseppkő? Hogyan jön létre a cseppkőbarlang? Elgondolkozott ezen – útijegyzeteinek tanúsága szerint – Petőfi is, amikor 1845 májusában bejárta a Baradlát: „Sokáig tünődtem: mint eredhetett a barlang? És kitaláltam. Mikor a mennyországából kiebrudalták a pártos angyalokat, itt kezdték jövődöbéli lakásukat, a poklot

ásni; azonban itt nem boldogultak, másfelé fordultak. Képzeltetni, mint fáradtak a szegény ördögök e sikertelen munkában, izzadságuk még most is csepeg e félig kész pokol oldalairól és tetejéről.” A valóság egyszerűbb is, sokrétűbb is. Az aggteleki fennsíkra hulló csapadékvíz behatol a vastag mészkőrétegbe, átszivárog a barlang boltozatán, aztán lecsöppen. Minden vízcsepp tartalmaz több-kevesebb mészkőoldatot, ennek egy része a lecsöppenés helyén vékony kis mészgyűrű alakjában visszamarad a mennyezeten. Sokszáz éven át rakódnak így egymásra a finom mészkarikácskák, míg kialakulnak belőlük az üvegcsőszerű cseppkőcsapok, melyek ahogy hosszabbodnak, vastagodnak és formálódnak, úgy válnak a legkülönbözőbb alakú függő cseppkövekké. A csapok végéről a barlang talajára lehulló vízcseppek maradék mésztartalmából nőnek aztán alulról fölfelé a csonkakúp alakú álló cseppkövek, a kőgyertyák. Ha aztán az álló és a függő cseppkövek növekedésük során összeérnek és egybeforrnak, megszületik a cseppkőoszlop.

A titokzatos cseppkövek keletkezése „a sötétség ludeg mennyezeti alatt” barangoló Csokonai képzetét is erősen foglalkoztatja, s Petőfinél „tárgyilagosan” ír róla levelében: „A csepegő kő abból áll, hogy a barlang boltozatáról szüntelen csepeg a legtisztább, leghűvösebb víz, mely mihelyt akár az emberre, akár mire cseppen, azonnal kővé válik, és így formálódnak lassankint a legszebb figurák, melyekből a képzelődés sok dolgokat formál magának. Először láttunk egy cifra zsidó oltárt, azután pápista chórust, melyre fel is mentünk, orgonát, barátot, királyi széket, oszlopos palotákat stb., melyek szépsége és figurája a mesterség remekeivel truccol . . . Puky úr az én nevem is feljegyezte a magáéval együtt, a többek között arra a pompás kősziklára, amely mintha sok ezer briliántokkal ki volna rakva, a leggyönyörűbb ragyogvánnyal játszik.” A cseppkövek születésének csodája felgyújtja a természet titkait kilesni vágyó költők képzetét, Harsányi Kálmán lenyűgözve figyeli a lehulló vízcseppek milliárdjaiból keletkezett cseppkőoszlopot, mely

... szomjan itta, s szomjan issza
A felhők mézét, a patak tejét
A szikladajkák emlőin keresztül,
Míg csappá nőtt parányi kristály-teste,
Sudárrá fejlett, oszloppá dagadt,
Árbóccá nyúlt, s torony lesz majd belőle,
Mely nekiront a roppant boltozatnak,
Kifúrni vágyva, hogy meglássa egyszer
Szép mostoháját, a dicső Napot . . .

A cseppkőképződés rendkívül szemléletes költői leírása ez: a Baradlában valóban bizonyosságot kap az ember arról, hogy mennyire él a csak látszólag halott földkéreg. Érdekes lenne persze ismerni az egyes cseppkő-alakzatok korát, létrejöttük idejét, növekedésük gyorsaságát is, de ez annyira függ a barlangba jutó csapadékvíz mennyiségétől és változó mésztartalmától, hogy lehetetlen általános érvényű szabályt felállítani. Kossuth 1828-ban órával a kezében számolgatta a Baradlában a lehulló vízcseppeket, s megpróbálta kiszámítani a cseppkövek korát: „... elevenen maradt emlékezetemben – írja később – az ámulat a gondolat felett, hogy mi termérek időnek tanúi állnak szemem előtt a szeszélyes alakú stalagmittömbökben.” Pontos választ ma sem lehet adni a cseppkövek korának kérdésére, csak annyit mondhatunk óvatos becsléssel, hogy egy milliméternyi cseppkő kialakulásához átlag 8–10 esztendő szükséges, vagyis mintegy tízezer évbe is beletelik, amíg egy kőgyertya egy méterrel meghosszabbodik. A mérhetetlen idő alkot itt

csodákat, s a költő – megint Harsányi Kálmán – gyorsított filmként pergeti le a cseppkő-erdők felburjánzását az időben:

*Itt is van élet és a napsugár, bár
Fekete kesztyűs kézzel: itt is épít.
Az ő lelkével átitatva jó
Sok milliónyi kis vízcsepp-követ,
S az ő nevében kő-erdőt teremt.
Fehér nyírfákat sötét sziklalombbal,
Ezüst cserjéket, odvas törzseket,
Csipkés lombsátrat, ág-bog kupolát,
Oly méltóságos lassan, hogy mi róla
mohó lázunkban, kérész agyvelőnkkel,
A napvilágon nem is álmodunk.
Ez erdő itt előttünk meg se rezzen,
De érezz át egy évezredet
Egyetlen pillanatban, s láss belőle
Tízezret – úgy e rengeteg buján
Sarjad föl, bomlik, fonódik össze,
Reszket, remeg, csókot vált, nő, terem,
Léleklizik s él szemed láttára folyást . . .*

A reflektorok felizzanak, s tündöklő fénybe borul az Óriások terme. A roppant sziklaboltozat alatt megelevenednek a sugárzó cseppkőfantomok, szoborcsoportok, a föld alatti tündérvilág elragadó szépségű mesealakjai. Vezetőnk valóságos fényorgonán játszik, az égboltmagas csarnoknak hol egyik, hol másik részlete ragyog fel, majd a messzi sziklamennyezet is fénybeborul, s az ember elnémul a hátborzongatóan szép látvány előtt. A Baradla aggteleki és jösvafői szakaszán nemrég készült el az új világítás, három évig dolgoztak rajta s kilencmillió forintba került. A legkorszerűbb világítástechnika eszközeivel elért káprázatos fényhatások révén a barlang szépsége varázslatossá változott. Az Óriások termét azelőtt hat reflektor világított meg, ma hetvenkét, azelőtt a távol homályos messzeségében borongott a csarnok, ma a sűrű cseppkő-szakállas sziklamennyezet minden rejtett szépsége feltárul, megvilágosodik. Öt kilométer hosszú barlangszakaszt borítanak ilyen mesebeli fénybe a hatalmas tükrös reflektorok és higanygőz lámpák, ha százával fellobbannak a látogató csoportok útnakindulásakor.

Újjászületett az utóbbi esztendőekben az aggteleki szakasz különleges akusztikájú sziklacsarnoka, a Hangverseny-terem is. Boltozatának gigászi íve alatt egy nyolcemeletes épület elférne, mégis rendkívül bensőséges művészi élmények kiváltására alkalmas. Egyik hatalmas sziklapárkányát színpadnak képezték ki, díszleteit a természet színes cseppkövekből alkotta meg. A 700 személyes nézőteret a Stix patak választja el a színpadtól, melyen a föld felett soha nem érzékelhető zengéssel szólalnak meg a nagyzenekari művek. Liszt Les Préludes-jének döbbenetes dallama egészen lenyűgöző hatású ezen az alvilági színpadon. Ágbogas cseppkőoszlopok erdejében zeng a vakmerő harmónia, a zene nyelvén szárnyaló költői gondolat. Felemelő, hátborzongató, lélektisztító élmény. A zenei hatásokat még fokozzák a barlangterem méretei s az óriási borszesz fáklyák, melyeknek libegő fényében imbolgó fantomokká nőnek a zenekar tagjai.

Másfajta élményt, a gyógyulás testi élményét váltja ki az 1952-ben felfedezett, tíz kilométer hosszú Béke-barlang föld alatti szanatóriuma. A tudományos kutatások már régebben megállapították, hogy a cseppkőbarlangok gyógyító hatásúak. Ezt a hatást a

páradús, pormentes, kalciumtartalmú levegő fejt ki. A cseppkőbarlangok levegőjének páragazdagsága – mely a tengeri levegővel felér – abból adódik, hogy a föld alatti termekbe leszivárgó felszíni víz, miután áthatol a boltozat mészkörétegén, a lecsöppenés közben szétporlad, s az így keletkező apró vízgömböcskék megtöltik a levegőt. Ezek a láthatatlan páraecsöppek kalcium és magnézium tartalmúak, s a belélegzett mészsók elősegítik a légzőszervi megbetegedések gyógyulását. E barlangok levegőjéből ugyanakkor csaknem teljesen hiányzik a felszíni levegő porból, rostokból, baktériumokból, virágporból álló ún. „mag-tartalma”. A cseppkőbarlangok levegője olyan tiszta, mint a 2–3000 méteres hegycsúcsok magasában; ez a magyarázata az asztmás rohamok csökkenésének, sőt hosszú ideig való teljes elmaradásának. A cseppkőbarlangok ily módon megnyilvánuló gyógyító hatását a németországi Klutert-barlangban régóta felhasználják egészségügyi célokra, az ottani szanatóriumban az asztmások, számarkőhögösök, légcsőhurutban szenvedők tízezrei nyerik vissza egészségüket.

A jósvafői Béke-barlang tudományos vizsgálata megállapította, hogy abszolút pormentes levegőjének rendkívül magas a páratartalma, s ebben a páratőmegben igen nagy sűrűségben fordulnak elő a különböző oldott sók, elsősorban a gyógyhatású kalcium-hidrokarbonát. A tudományos adatok orvosi biológiai feldolgozása során így került sor Jósvafőn egy föld alatti asztma-szanatórium létesítésére. 1959-ben kezdődtek meg a barlangterápiás kísérletek az egyik nagy teremben, s 1967-ben már kétszáz bányászt kezeltek itt, de Csehszlovákiából, Romániából és a Német Demokratikus Köztársaságból is érkeztek súlyos asztmások, hogy igénybevegyék a speciális barlangkúrát. Eddig több mint másfélezer beteg gyógyulási adatait dolgozták fel az orvosok, s ezekből megállapították, hogy a klímaterápiás kezelésben résztvevők 35–40 százaléka hosszantartó gyógyulást mutat. A krónikus légcsőhurut a barlangi kúra következtében a legtöbb esetben teljesen megszűnik, a tüdőasztmások állapota pedig hosszabb-rövidebb időre – nem ritkán évekre – lényegesen enyhül. A tudományos vizsgálatok kimutatták, hogy a Béke-barlang gyógytényezői – abszolút pormentesség, a nagy nedvességtartalom és a magas kalcium-ionizáció – több vonatkozásban jobbak a világszerte ismert Klutert-barlangénál. Az Aggteleken 1967-ben megépült kétszáz férőhelyes, korszerű és szép Cseppkő Szálló lényegesen enyhítette a barlang-vidék elszállásolási gondjait, a föld alatti szanatórium mellett pedig a Borsodi Szénbányászati Tröszt és a Bányász Szakszervezet épít most egy száz férőhelyes gyógyüdülőt. A nyugat-németországi Klutert Hőhle föld alatti túrahelyét évente csaknem százezer ember keresi fel, a hasonló gyógyhatású Béke-barlang a közép-európai asztmásoknak válhat hasonló vonzerejű gyógyhelyévé.

3

A Baradla hosszú járatain végigfutó vizek a Jósza-forrásban látnak napvilágot, de a karsztfennsík tövében mindenfelé bővizű, tiszta források fakadnak. A karszthegység aggteleki lábánál sorakozó víznyelőkben eltűnt patakok a barlang-alagutak túlsó végén újra a felszínre bukkannak, s immár nyitott völgyekben futnak tovább. A sötét üregből előbukkanó Jósza-forrás tóvá duzzasztott vize bájos tengerszemként bújik meg a meredek falú patak völgy ölén. A kicsiny tavacska árnyékos tükörn a lomberdős táj zöld-arany fényei, a belőle zuhatagosan kiszakadó hegyipatakból pirospettyes pizstrángok játszanak. A völgyfőben alpi turistaházként helvezkedik el háromszög alakú, gerendaberakásos homlokzatával a Tengerszem Szálló. A hegyoldalba vágott szerpentinúton autóbuszok hosszú sora táborozik.

S lent, ahol a völgy katlanná tágul és a rohanó patakok mindenfelől összefutnak, Jósvalfő házai sorakoznak a vizek partjain. Árpád-kori község, lakói már az 1300-as években vasolvasztással foglalkoztak vízi erővel hajtott kicsiny hámoraikban. A felvidéki falucska erődszerűen kiképzett középkori temploma dombon áll a köréje seregülő házak fölött. Lőréses kőfala hányszor védelmezhetette a nyáját a portyázó ellenségtől, míg a ráboruló félezer éves hárs-óriás figyelőfaként szolgált századokon át. Az ősi templom kazettás, színes famennyezete, díszes fakórusa és festett padjai a XVIII. századbeli népi művészet remek alkotásai. A nagy időket látott templomépülettől 40–50 lépésnyire magányosan áll a csillagbuzogányos barokk harangtorony; körülötte az ótemető fekete fejfái sorakoznak. Keletre tekintő sírokban, egyszerű faragású kopjafák alatt, jámbor szilvafák közt pihen a régi falu a széljárta dombtetőn.

Bármerre induljunk ki Jósvalfőről, patakok mentén visz tovább utunk. Ha északra haladunk, a Lófej-völgyben ritkaság karsztos jelenséggel találkozunk, egy időszakosan feltörő forrással. A kőágyba foglalt Lófej-forrás vízgyűjtő ürege csak naponként vagy másnaponként ürül ki, aszerint, hogy száraz vagy csapadékból az időjárás. Tompa morajlással kezdődik a kitörés tüneménye, majd rendkívüli erővel valósággal előrobban a víz a barlangüregből. Másfél órán át ontja nagy bőséggel a vizet a forrás, aztán fokozatosan ismét elapad. A nem mindennapi természeti jelenség érdekes népmondát szült, melyet Tompa Mihály – a táj legendáinak, virágregéinek gyűjtője és költői feldolgozója – versbe is fogott. Egy lófejű sárkányról szól a mese, amely ki-kijárt barlangjából s a környék minden vizét elitta az emberek elől. Midőn egy napon hiába keresett vizet szenvedő beteg gyermekének egy édesanyja, a völgyben vándorló őszszakállú zarándok megátkozta a sárkányt. Az átok megfogott, a hegy rászakadt a barlangjában heverő szörnyetegre, s a víz, amit kínjában magából kifűjt, rést ütött a sziklafalon:

*A hegynek oldalán ott a nyílás,
Amely maig lófő nevet visel.
S déltájban megzúdul mindennap a
Víz rejtekéből s zúgva hull alá,
És csendesen van ismét másnapig.
Belőle, mint a monda szól,
A sárkány fűjja a vizet.*

A Jósvalfő patak mentén Perkupára, a Lelété völgyében pedig Rudabányára jutunk, a táj két legjelentősebb ipari településére. A Bódva völgyi Perkupán van Magyarország egyetlen gipszbánya. Az első öt éves terv végrehajtása során, vasércutatás közben bukkantak rá erre az üvegfenyű, áttetsző, értékes ásványra, ugyanott anhidridet is találtak, melyből kénsav és ammóniumsulfát műtrágya állítható elő. A karsztvidék mélye azonban Rudabányánál rejtje legértékesebb kincseit. A hegység dolomit- és mészkőanyagát itt vas- és réztartalmú forróvizes oldatok járták át a földtörténet régibb korszakaiban, s vasérc-vonulatok jöttek létre kisebb-nagyobb tömbök alakjában. Rudabánya ma hazánk egyetlen jelentős vasércbánya, nehéziparunk legfontosabb nyersanyagát termeli.

Egy régi pecsét hatszáz esztendő óta a budapesti Nemzeti Múzeumban. A koralakú ezüst pecsétet – amelynek erdőt jelképező lombokkal díszített mezejében két bányászkalapács fekszik egymáson – Nagy Lajos király adományozta Rudabányának, miután 1365-ben városi rangra emelte az aranyat és ezüstöt termelő bányász-települést. A XIV. században gazdasági jelentőségét tekintve Rudabánya a harmadik helyen áll a felsőmagyarországi bányavárosok sorában. Középkori virágzásának egyetlen emléke maradt

meg mindmáig, az Anjouk korából való háromhajós csarnoktemplom, a hazai gótika e kis remekműve. Festett famennyezeete ritka szép népi motívumokat őriz a XVII. századból.

Az ország északkeleti csücskében helyezkedik el ez a nagy múltú és egyre pezsgőbb jelenű városka. A tájról *Gvadányi József*, A peleskei nótárius szerzője vallott először a magyar irodalomban – később majd Tompa követi. Gvadányi Rudabányán született – az ő családja állította üzembe elsőnek a termelést a török időkben tönkrement bányákban – s 1793-ban közreadott Rontó Pál című epikus művében így ír pátriájáról: „Borsod vármegyének azon kies völgye, melyet a Sajó mos, születésem földje”. Rudabánya persze nem közvetlenül a Sajó völgyében fekszik, hanem az ide lefutó mellék-völgyek egyikében. Szuhakálló táján öt kisebb völgy fut össze a Sajónál, mint egy kéz ujjai. Mindegyiknek a völgyfőjében egy-egy kisebb falucska üldögélt csendesen századokon át. A Rudabányai-völgy kerekded beöblösödésében megbúvó Rudabánya azonban lassan nőni kezdett, ahogy egyre nagyobb jelentőségre emelkedett ércbányászata. Ma egyik leggyorsabban fejlődő ipartelepünk a borsodi medencében.

Aki először érkezik a rudabányai vasérc külszíni fejtésének a színhelyére, azt mindekelőtt egy hatalmas válgyszakadék különös látványa ragadja meg. Ezt az ijesztően meredek falú völgyet az ércet után kutató rudabányaiak vésték ki századok kemény munkájával. A városka fölött magasló vashegy, az úgynevezett Bábadomb volt a leggazdagabb érclelőhely a környéken, ennek gerincébe vágott bele öt kilométer hosszú, háromszáz méter széles és hetven méter mély mesterséges völgyet a sok ideje tartó külszíni fejtés. Az ásványkincsek kutatása nem a vasércbányászattal kezdődött Rudabányán, eleinte a nemesérc- és a rézfejtés volt az élet lendítő ereje a tájon. A XV. század derekán azonban kimerültek a rézfészkek, jöttek a nehéz, háborús idők is, lassan-lassan feledésbe ment a bányászkodás a Bábadomb alatt. Csak a múlt század végén terelődött rá ismét a figyelem Rudabánya érckincseire, újabb felfedezését azonban ezúttal már a vasércnek köszönhetette a régi bányavároska.

A vasérc nagyüzemi termelését mintegy nyolcvan esztendővel ezelőtt kezdték meg Rudabányán, de a bányászat nagyobb mérvű fellendülése csak napjainkban következett be. Az új ércelőkészítő és dúsító mű a karsztvidék legjelentősebb ipari létesítménye, benne a gyengébb pátérc vastartalma 20–22 százalékról 40 százalékra dúsul fel, s így már gazdaságosan tudják hasznosítani nagyolvasztóink. A dúsítómű lehetővé tette a korábban felhasználatlan s éppen ezért ki sem bányászott pátvasérc hasznosítását. A rudabányai dúsított vasérc ma olyan külföldi ércfajtát pótol, amely jórészt a tőkés piacról szerezhető be.

A táj vasérc készlete azonban kifogyóban volt, ezért néhány évvel ezelőtt nagyarányú kutatások kezdődtek új lelőhelyek feltárása céljából. A munka eredményeként a föld felszíne alatt mintegy 50–60 méter mélységben hatalmas ércvagonra bukkantak. Kitermeléséhez az ország legnagyobb külszíni ércbányáját kellett létrehozni. Az új lelőhely fölött 1962-ben kezdték meg a 600 méter hosszú és 500 méter széles „napfényes” bánya” mélyítését. A nagy kiterjedésű külszíni fejtésben a fúrástól a szállításig minden munkamenetet gépesítettek, a nagy teljesítményű berendezések kezelésére szakosított bányász-brigádokat szerveztek. Külön-külön brigád végzi a fúrást, a robbantást és a rakodást, ezzel a szervezéssel teljesen folyamatossá vált a munka. A fejtő-brigádok újfajta módszerekkel 400–500 köbméter ércfalat repesztenek szét egyszerre. Ebből a fejtésből 1975-ig előreláthatólag négymillió tonna pátvasércet vesznek ki, s ekkorra a külszíni bánya mélysége eléri majd a száz métert.

A vasércdúsító üzembehelyezésének és az új nagy külszíni fejtés beindításának eredményeképpen Rudabánya ma már a hazai vasszükséglet 25 százalékát tudja biztosítani.

Ugyanakkor a korszerű igényű beruházások következtében gazdaságossá vált a hazai vasérctermelés. A rudabányai eredmények nemcsak a belföldi, de a külföldi szakemberek elismerését is elnyerték. Új és egyre növekvő jelentőségének a tudatában ünnepelhetette az ősi bányavároska 1965-ben alapításának hatszázadik évfordulóját. Ismét szerepe van, méghozzá számottevő, a magyar gazdasági életben.

Rudabányától le egészen a Sajó völgyéig széntelegek sora húzódik: Ormosbánya, Felsőnyárád, Kurityán, Izsófalú, Szuhakálló föld alatti és földfelszíni bányái modern fejtő- és szállító gépekkel termelik a kőszén, hogy táplálják a Borsodi-medence nagy ipari üzemeit. Három kéményóriásával ott ágaskodik lent délen a kazincbarcikai Borsodi Hőerőmű, mellett a Borsodi Vegyikombinát narancssárga füstlobogója leng a Sajó teraszos völgye fölött. Itt olvad bele a síkságba az a kicsiny hegyvidék, amely „Aggtelek csudáit” őrzi. Felbecsülhetetlen értékű nemzeti kincs a borsodi barlangrendszer. A minap nálunk járt Trevor Lloyd amerikai földrajztudós lelkesen írta róla értékelő sorait: „Az aggteleki csepkőbarlangok megérdemlik, hogy őket a Föld legnagyobb természetis jelenségeivel, a Colorado Grand Canyonjával, a Niagara vízeséssel, vagy a Yellowstone Park óriás gejzirjeivel egy sorban emlegessük...”

TISZAVÁRY ERVIN

KONOKUL, RANGOSAN

Nem öregszen én meg:
remélem.
Nagyon fura lennék
fehéren.
Csak az ifjú taktust
verem még.
Másoké a lassú
öregség.

Forgolódom forró
zenére.
Kérdés, ha halál van,
elér-e.
Csizmám sarkán sár az
enyészet.
Néha látom. Néha
lenézek.

Itt is fáj, meg ott is
nyilalगत.
Mit jelent e fájás?
Tilalmat?
Nekem már a test sem
parancsol:
gyereksobrot gyúrok
aranyból.